

Orhan Pamuk'un Beyaz Kale Romanında Ayna Oyunları

Veronika ZAGVOZDKINA

Tallinn Üniversitesi, EHI, Orta Doğu ve Asya Kültür ve Dil Çalışmaları, Tallinn, Estonya

*Sorumlu Yazar
veronikazag@yahoo.com

ÖZET

Genelde ayna varlıkların görüntüsünü yansıtan ya da süs olarak kullanılan eşyalardan biri olarak düşünülür. Aynanın en önemli fonksiyonlardan biri; kişinin kimliğini bulmasını ve duygusal kişiliğini yaratmasını sağlamaktır. İnsan, aynaya baktığında kendini, neyin kendisini özel kıldığını ve kim olduğunu düşünürken bulur. Orhan Pamuk'un 'Beyaz Kale' romanında çeşitli ayna motifleri gösterilmektedir. Ayna metaforu bütün roman boyunca okuyucuya değişik tarzlarda sunulmaktadır. Yalnız yazar aynayı madde olarak hemen kullanmıyor. Önce yavaş yavaş okuyucuyu hazırlıyor. Sadece köle tarafından fark edilen benzeyişle başlayan roman, iki kahramanın birbirinin yerine geçmesi ile sonlanıyor. Bu şekilde roman boyunca okuyucu bir çeşit ayna metaforu veya ayna motifleri görmektedir. Bu motiflerin önemli birkaç amacı vardır. İlk olarak, Orhan Pamuk'un aynaları, kölenin ve Hoca'nın ilişkisini (köle-efendi diyalektiğini) gösteriyor. Köle ve Hoca birbirleriyle çok sıkı bir ilişki içerisindeyler. Köle, Hoca'ya maddi olarak bağlıyken Hoca, kölenin bilinçaltına bağlanmıştır. İkinci ve daha dar kapsamlı olan amacı farklı kültürlerden gelen fakat aynı meslek sahibi olanların benzerliklerini göstermektedir. Üçüncü ve en önemli amacı ise; Batıdaki ve Doğu'daki insanların, İslam ve Hristiyanlığın yani okuyucuya göre farklı kültürlerin arasında gerçekten de hiçbir farklılık olmadığını göstermektir. Bu yüzden 'Beyaz Kale' sadece edebiyat bakımından değil aynı zamanda toplumbilimi, psikoloji ve beşeri bilimler bakımlarından da önemli bir romandır.

Anahtar Sözcükler: Ayna, metafor, köle-efendi diyalektiği.

The Mirror Tricks in Orhan Pamuk's 'White Castle'

ABSTRACT

It is considered to be that mirrors are commonly used for personal grooming or admiring oneself (in which case the archaic term looking-glass is sometimes still used), decoration or architecture. However one of the basic functions of a mirror is to help in comprehension of features of the person and creation of one's inner world. Whenever someone looks in the mirror they subconsciously analyses who they are, what make them who they are, or make them different from other people. There is a wide variety of mirror themes in O. Pamuk's novel 'The White castle'. Throughout the narration different mirror metaphors are presented to the reader. The writer doesn't bring out a mirror, as a material object from the very beginning.

First of all the writer slowly and carefully prepares the reader. Thus the novel begins with similarity visible only to the slave and comes to an end with slave and master changing their roles. During this process the chain of mirror metaphors is presented to the reader. All of them pursue some overall aims. The first of them is in relation to the master and the slave, from the point of view of S. Freud's dialectic of master and slave. Both the master and the slave are closely connected with each other. While the slave is adhered to the master materially, the master is adhered to the slave subconsciously. The second and more extensive function is the similarity of representatives of different cultures or occupation characteristics. The third and most important function is to prove to the reader that there is no actual difference between Eastern and Western worlds, between Christianity and Islam, despite the fact they are considered to be each other's opposites. That is why the novel is of importance, not only from the point of view of simple literature but also from the point of view of psychology, humanities and the social sciences.

Key Words: Mirror, metaphor, the Master-Slave Dialectic.

Eskiden felsefede, ayna metaforu gerçek ve hayali (ideal) dünyalar arasındaki farkı göstermek için kullanılmaktaydı. Fakat günlük hayatta ayna, kişinin kendisini görmek ve egosunu tatmin etmek için kullandığı bir araçtı. Örneğin, 'Pamuk Prenses'teki kraliçe aynaya bakardı ve kendi güzelliğinden emin olurdu. Aynanın daha kapsamlı bir görevi vardır. Bir kimse, insan olduğunu sadece insanların arasında anlayabilir. Buna örnek olabilecek olaylar mevcuttur: mesela bir bebeğin kaybolup yabancı hayvanlar tarafından büyütülmesi

ve onların yanında kendini bu hayvanlar gibi görmesi. (Animal childrenupermins). Kendini göremediğinden dolayı çevresindeki canlılardan pek bir farkı olmadığını zanneder ve kendi görünüşünü yabancı hayvanları gibi kabul eder. Eğer bir aynayı (ya da aynayla aynı görevi olan herhangi bir nesne) kullansaydı her şey daha farklı olurdu. Kendisini görebilirdi yani kendinin farkına varır ve diğerlerinden farkını anlardı. (Anderson 2007: 70-80).

Ayna, kişinin kimliğini bulmasını sağlar ve duygusal dünyasını yaratmasına yardımcı olur. İnsan, aynaya baktığında neyin kendisini özel kıldığını görür. Fakat günlük hayatında aynaya bakmaya o kadar alışmıştır ki; bunların hiçbirinin farkında olmaz; hatta bu süreç, bilinçaltında gerçekleşir, alışkanlık hâline gelir. Bu yüzden her sabah kalkıp aynaya baktığında işte bu benim diye düşünmesine gerek kalmaz. Bu alışkanlık ise, dünyada benzerinin olmadığını anlamasını sağlar. Aynaya her bakışı onu diğerlerinden ayıran küçük bir ben, özel bir saç rengi, göz/yüz şekli gibi özelliklerini tanımasını sağlar.

Ayna Oyunları

Orhan Pamuk'un 'Beyaz Kale' adlı romanında çeşitli ayna motifleri kullandığı görülür. Ayna metaforu roman boyunca okuyucuların karşısına değişik tarzlarda çıkar. Mesela, Hoca ile İtalyan kölenin ilk karşılaşma sahnesinde şöyle bir ayna metaforu kullanılmıştır. Hoca içeri girdiğinde köle, kendisini aynada görür gibi olur ve '*Odaya giren inanılmayacak kadar bana benziyordu. Ben oradaymışım!*' diye düşünür.(Pamuk 2005: 21). Yazar, aynayı nesne olarak kullanmamasına rağmen insanın kendi yansımaları ilk gördüğünde şaşırmasını bu örnekle göstermeye çalışmıştır.

Hatta bu benzerliği sadece köle görebilir. Köle, Hoca'nın bunu görmediğini anlar ve '*Ama o şaşırmaşa benzemiyordu pek*' diye düşünerek kendi kendine fikir yürütür: '*O zaman bana öyle çok benzemediğine karar verdim, sakalı vardı onun; hem kendi yüzümün de, ben, neye benzediğini unuttuğum sanki. O karşımda otururken aklıma bir yıldır aynaya bakmadığım geldi*'.(Pamuk 2005: 21). Bu, özgün bir ayna metaforu değildir. Fakat daha önce anlatıldığı gibi bu olay yani bilinçaltındaki sürecin başlatılması, insanın başka bir insanı görünce ilk şaşkınlığı ve kendisinin kim ya da ne olduğunu sorgulamasını gösterir.

O zaman köle diğer insanları gördüğünde neden hiç şaşırmasın ya da onların da kendine benzediklerini neden düşünmez? Buna cevap vermek için kölenin kim olduğunu hatırlamak gerekir. Onun da köle olmadan önce farklı bir hayatı vardı. Üniversitede okumuş genç, zeki bir erkekti. Bu yüzden yazar, romandaki köle karakterinin kendisine sadece dış görünüş olarak değil, aynı zamanda birçok konuda hemfikir olabilecek kadar benzeyen, farklı bir dünyadan, kültürden gelen bir insanı gördüğü zamanki şaşkınlığını vurgular. Böylece kitapta ilk kez okuyucuyu çok farklı bir tarzda ayna metaforu ile buluşturur.

Köle, ayna olmadığı halde gene de görünüşlerinin benzediğini düşünür. Bu da yazarın okuyucuyu düşündürmek için kurduğu bir oyundur. Aslında bir insanın nasıl biri olduğunu ilk görüşte anlamak mümkün değildir. O yüzden sadece köle bu benzerliğin farkındadır. Bunun için de kölenin uzun zamandır ayna kullanmadığı hatırlatılır.

Fakat okuyucu romanı okumaya devam ederken kölenin haklı olduğunu anlar. Çünkü bu farklı, hatta birbirinin karşıtı olan iki insan beraber yaşarken, aynı konuları araştırırken birbirlerine daha çok benzemeye başlarlar.

Hoca 'niye benim, ben' diye sorduğunda köle, bunu anlayabilmesi için aynayı kullanmasını tavsiye eder. Böylece ona aynanın sadece süs eşyası olmadığını gösterir. *Orada, yani kölenin geldiği yerde herkes hocanın sorduğu soruyu sorar ve onu anlamak için sürekli aynaya bakar: 'Yalnız kralların, prenseslerin, soyluların sarayları değil, sıradan*

insanların evleri de, özenle çerçevesiz, duvarlara dikkatle asılmış aynalarla doluydu; ama bir tek bundan değil, durup durup kendilerini düşündükleri için de bu işte ilerlemişlerdi'. (Pamuk 2005: 66).

Böylece yazar aynanın en önemli fonksiyonunu göstermektedir. Bu kısım, okuyucuya, insanların farklı olduklarını nereden öğrenebileceklerini göstermekte ve bu 'ikizler' arasındaki en önemli farkın ne olduğunu anlatmaktadır. Köle, köle olmasına rağmen kim olduğunu çok iyi bilmektedir; fakat hoca bunu o an için anlayamamaktadır. Çünkü kölenin memleketinde ayna, insanın kendisinin bu dünyada tek olduğunu anlaması için kullanılmaktadır. Hoca için ise ayna bir süs eşyasıdır. Bu yüzden Hoca'ya bu fikir çok garip gelir ve "Niye benim, ben?" sorusuna cevap vermek için başka bir yol bulmaya çalışır.

Roman boyunca ayna, karşımıza somut bir nesne olarak da çıkar. Bu gerçek ayna, kölenin daha önce tahmin ettiklerine kanıt olur. Artık sadece köle değil, Hoca da onların birbirine benzediğini kabul eder. Bu yüzden Hoca, köleyi ayna karşısına götürür ve benzeme etkisini güçlendirmek için Hoca, kölenin hareketlerini taklit eder.

Aslında köle birbirine benzediklerini uzun zamandan beri bilmektedir. Hoca ise bunu yeni fark ettiği için şaşırır: '*Senin gibi oldum ben (...). Ben sen oldum!*'(Pamuk 2005: 95-96). Bu benzerlik artık sadece kölenin düşüncesi değildir. Hoca ve okuyucu da artık bu benzerliği anlamışlardır.

Yazar okuyucuya bunu kanıtlamak için gerçek bir aynadan bahseder. Yani bu, sadece kölenin ve Hoca'nın düşüncesi değildir. Okuyucu farklı dünyalardan ve kültürlerden gelen bu iki insanın birbirlerine ne kadar benzediklerini anlar. Artık sadece bilgiye duydukları açlık ve yaşam tarzları değil görünüşleri de aynıdır. Bu görünüş benzerliğini bir süre sonra ayna da kabul eder. Fakat bu benzerlik hâlâ sadece iki insan ve ayna arasında bir sırdır. Hoca ve köle birbirine benzemeyi öğrenince artık gerçek aynaya gerek kalmaz. Bu yüzden romandaki ayna ortadan kaybolur: '*Ayna da duvardan indirilmişti*' ve bir daha ortaya çıkmaz.(Pamuk 2005: 103).

'Beyaz Kale' romanındaki Padişahın bu iki farklı insanın birbirine benzediğini fark etmesi ayna metaforunun tepe noktasını oluşturur. Çünkü 'ikizler' dışında daha önce onların benzerliğini hiç kimse fark etmemiştir. Fakat artık başka biri de bunu görmektedir. Hem de sıradan birisi değil, Padişahın ta kendisidir bu kişi.

Köle ve Hoca'nın birbirine benzemesi toplumun üstünde olan Padişahın gözüne çarpar. Eskiden Padişah sadece devletin başı değil, başkalarına göre daha iyi bir eğitime sahip bir kişi olurdu. Köle de Padişah'ı ilk gördüğünde onun zeki olduğunu fark eder: '*...ama ona haksızlık etmemek gerektiğini hemen hissettim*'.(Pamuk 2005: 43).

On beş yıl sonra Padişah, 'ikizler'i tekrar gördüğünde onların birbirine benzediğini hemen fark eder. Fakat Padişah'ın rolü aynadan daha önemlidir. Çünkü sadece sezmez; bunu Hoca ve köleye de işaret eder. Hem de kimin kim olduğunu onlardan daha iyi anlayarak: '*Kendi kişiliğimin benden ayrılıp Hoca'nunkiyle, Hoca'nın kişiliğinin de benimkiyle biz farkına varmadan birleştiğine, Padişah'ın da, bu düşsel yarattığı yerli yerine yerleştirerek bizleri, bizden daha iyi tanıdığına inanışım geliyordu*'.(Pamuk 2005: 134). Padişah onları aynadan daha iyi yansıtabilir. Hem de Padişah'ın yardımıyla artık herkes, köle ve Hoca'nın birbirine ne kadar çok benzediğini görür.

Bir anda Hoca ve köle birbirlerine o kadar benzemeye başlarlar ki köle kaçmak zorunda kaldığında Hoca onun yerine geçer ve İtalya'ya gider. Köle ise Hocanın yerinde kalır ama herkes tersi olduğunu düşünür. Hoca ve köle artık birbirinin yerine geçebilmektedir.

Yazar kitabının son bölümünde çeşitli olayları anlatırken okuyucunun bazı sorularına cevap verir. Asıl konuda ayna motifleri tekrar tekrar kullanılır ve bu motifler tek bir mesaj verir: İnsanlar beraber yaşarken ve çalışırken birbirlerine benzemeye başlarlar; fakat ayrılınca yine iki farklı insan olurlar. İnsan, yaşadığı yere ve kültürüne bağlıdır. Fakat bütün insanları birbirine bağlayan şey, insanlıktır. Yani herhangi bir insan aynı yerde ve kültürde yaşarken başka bir insana benzeyebilir ya da ikizler çeşitli yerlerde yaşarken kültür ve yaşam tarzından dolayı farklı olabilirler.

'Beyaz Kale' romanındaki aynalar neyi/kimi yansıtıyor?

Romanda okuyucunun ilk fark ettiği şey, köle ve Hoca arasındaki ilişkidir. Bu ilişki Ramazan Korkmaz'a göre efendi-köle diyalektiğinden kaynaklanır. Yani her kölenin içinde bir efendi, her efendinin içinde de bir köle saklıdır. Orhan Pamuk'un aynaları kölenin ve Hoca'nın ilişkisini gösterir. İkisi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Köle Hoca'ya maddi olarak bağlıyken Hoca ise kölenin bilinçaltına bağlanmıştır. (Korkmaz).

Pamuk'un romanındaki ayna metaforu çok farklı bir üslupta hem de gerçek ayna söz konusu olmadan geçer. Ondan dolayı bu 'ikizler' birbirine bakarken aynaya bakıyormuş gibidirler. Ve bu garip aynaya baktıklarında köle Hoca'yı, Hoca ise köleyi görür. Yani onlar, içlerinde saklı olanı görmektedirler.

Fakat sadece köle-efendi diyalektiği açısından bakılırsa çok şey arka planda kalır. Örneğin ilk zannedilen bu iki farklı insanın birbirine benzemesidir. Farklı kültürde büyüyen bilim adamları nasıl oluyorsa birbirine benzemektedirler. Birçok farklılığa rağmen onları birleştiren bazı nitelikler vardır.

Ama bu bakış açısı da eksiktir, çünkü daha genel bir manası vardır. Dikkat edildiğinde Doğulu ve Batılı iki insanın karşılaşması ortaya çıkar. Hem de bu, iki farklı kültürün ve dünyanın karşılaşmasıdır. (McGaha 2008: 85-98).

Okuyucu bunu nereden anlıyor? Bütün kitap boyunca okuyucunun karşısına tekrar tekrar çıkan bir konu vardır: Köleye dinini değiştirme teklifi. Aslında bu teklif çok faydalıdır, çok fırsat vermektedir. Fakat köle dinini değiştirmeyi hiç istemez. Çünkü din onun kimliğinin bir parçasıdır.

Psikolojiye göre her insan bilinçaltında karakteristik özelliklerini göstermeye çalışır. Mesela bir İtalyalı Fransa'ya gelince orada yaşayan ve anadili Fransızca olan bir Mısırlı, bir Tunuslu ve bir Fransızın hepsinin Fransız olduğunu düşünür. Hatta Fransız'a göre Tunuslu ve Mısırlı, Fransa'da yaşayan Araplardır. Son ikisine sorulduğunda ise aralarında büyük fark olduğunu iddia ederler. (Huntington 1999: 64).

Aynı model 'Beyaz Kale' romanında kullanılmaktadır. Köle Müslümanlığı reddedince hemen ayırt edilir. Çünkü Hristiyanlık Batı dünyasını birleştiren genel bir kavramdır. (Huntington 1999: 93). Kölenin Batılı olduğunu vurgulamak için yazar onun Hristiyan kimliğini korur. Padişah ayna rolünde bunu gayet iyi anlar: 'Yirmi senedir burada olduğumu, ama hala Müslüman olmadığımı öğrenince öfkelenmedi'. (Pamuk 2005: 131).

Okuyucu, bu iki farklı dünya, ayna önünde karşılaşınca onların arasında hiç bir fark olmadığını anlar. Bu yüzden Batı insanı ya da Batı dünyası bu gerçek olmayan aynaya bakarak Doğu insanını ya da dünyasını, Doğu insanı ise Batı insanını görmektedir. Doğu ve Batı kardeş gibidirler. Bu iki farklı dünya yüzyıllardır beraberce yaşadığı için onları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Ayrıldıklarında ise sanki bir şeyler eksikmiş gibi birbirini çok özlerler. Bunu romanda, adaya geçtiğinde kaçmayı düşünen, fakat bunun için Hoca'yı unutmaması gerektiğinin farkında olan kölede görebiliriz.

Böylece okuyucu bizi birleştiren kültürden, inançtan ve dilden daha genel bir kavramın olduğunu anlar. O kavram da insanıyettir. Sufilerin inanışına göre her insan özel ve tektir. Ancak bizi bütünleştiren bazı kişisel özellikler vardır. (Ogke 2009: 83) : 'Her bir aynacıkta hepsi Allah'tan yansıyan farklı görüntüler parlamaktadır'. (Macit 1995: 9). O yüzden Batı ve Doğu çok farklı değildir, sonuçta herkes insandır. Kültürler arasında görülen farklılıklar sadece her insanı özel kılan küçük niteliklerdir.

Orhan Pamuk 'Beyaz Kale' romanındaki çeşit çeşit ayna metaforlarıyla oynarken okuyucuya çok basit, herkesçe bilinen gerçekleri hatırlatır. 'Beyaz Kale' sadece edebiyat bakımından değil toplumbilimi, psikoloji ve beşeri bilimler bakımından da önemli bir romandır.

Ayna metaforuyla ustaca yapılan bu oyunlar, okuyucuya çeşitli şekillerde, insanların birbirine benzediğini ve aslında her insanın özgün olduğunu göstermektedir. Fakat yazar sadece aynalarla değil; roman boyunca benzerlik ve özellik kavramlarıyla da oynar. İyi bir okuyucu bu romanda saklı olan daha birçok sırrı bulabilir. Aslında zıt görülen Batı ve Doğu, Orhan Pamuk'un aynasının karşısında 'ikiz' olurlar.

İnsanların bütün özellikleriyle birbirine ne kadar benzediklerini sadece ayna yansıtabilir. Görünüşte farklı olanlar düşünce ya da mantıksal olarak 'ikiz' gibi olabilirler. Ya da tam tersi söz konusu olabilir. Pamuk'un aynaları bu gerçeği bize bir kez daha hatırlatmaktadır.

KAYNAKLAR

- Animal Childrenupermins 10 (<http://dreamhawk.com/inner-life/animal-children/>), 09.05.11.
- Huntington, P. Samuel. Tsivilisatsioonide kokkupõrge ja maailma ümberkujunemine. (Tartu 1999).
- Korkmaz, Ramazan. Metaforik Dönüştürme Biçimleri ve Efendi-Köle Diyalektiği Bakımından Beyaz Kale (<http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/265.pdf>), 09.05.11.
- McGaha, Michael. Autobiographies of Orhan Pamuk: The writer in his novels. (Salt Lake City 2008).
- Muhsin Macit, Gelenek, Tasavvuf ve Ali Günvar'ın Şiiri, Yedi İklim, Aralık 1995.
- Ögke, Ahmet. Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabi Özel Sayısı-2), [2009], sayı: 23.
- Pamuk, Orhan. Beyaz Kale. (İstanbul 2005).
- The book of mirror. red. Anderson M. (Cambridge 2007).